

Paweł Sobczyk

Wolność sumienia i religii w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej - postulaty Kościoła katolickiego

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 51/3-4, 371-383

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PAWEŁ SOBCZYK

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

WOLNOŚĆ SUMIENIA I RELIGII W KONSTYTUCJI RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ – POSTULATY KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Treść: Wprowadzenie. – 1. Wolność religijna według *Vaticanum II* jako wzorzec dla Konferencji Episkopatu Polski. – 2. Stanowisko w sprawie założeń aksjologicznych nowej Konstytucji. – 3. Projekt zapisu do Konstytucji. – 4. Stanowisko Konferencji Episkopatu Polski w sprawie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. – Zakończenie.

Wprowadzenie

W warunkach transformacji ustrojowej zainicjowanej obradami „okrągłego stołu” w roku 1989 zaistniała potrzeba uchwalenia nowej ustawy zasadniczej, w tym przepisów dotyczących wolności sumienia i religii. Znaczące zmiany w sferze regulacji prawnych, dotyczących wolności religijnej w wymiarze indywidualnym rozpoczęły się wraz z uchwaleniem dnia 17 maja 1989 r. tzw. „ustaw wyznaniowych”: ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania¹, ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej² oraz ustawy o ubezpieczeniu społecznym duchownych³. Celem transformacji stosunków wyznaniowych w państwie było zagwarantowanie wolności sumienia i religii oraz

¹ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, tekst jednolity Dz. U. z 2000 r. Nr 26, poz. 319 ze zm.

² Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. Nr 29, poz. 154 ze zm.

³ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o ubezpieczeniu społecznym duchownych, Dz. U. Nr 29, poz. 156, ze zm.

stworzenie warunków swobodnego pełnienia misji przez kościoły i inne związki wyznaniowe w nowym systemie ustrojowym.

Zaangażowanie Kościoła Katolickiego, podobnie jak i innych kościołów i związków wyznaniowych, w proces tworzenia ustawy zasadniczej wiązało się z faktem, iż normy konstytucyjne mają charakter heteronomiczny. Oznacza to, iż konstytucja państwa wyraza z jego tradycji narodowej, jest jednak zarazem rezultatem różnorodnych tendencji ideologicznych. Formuły, które wpisywane są do aktów nadrzędnych w hierarchii źródeł prawa konkretnego państwa, są często wyrazem szerokiego porozumienia społecznego, stąd ich określenie „formuły kompromisowe”⁴.

Pierwszy etap prac nad nową polską Konstytucją trwał od 1989 do 1993 roku. W publicznym dialogu uczestniczyły Komisje Konstytucyjne Sejmu i Senatu, partie polityczne, środowiska naukowe oraz osoby prywatne wypracowując i zgłaszając projekty ustawy zasadniczej. Drugi etap prac nad nową Konstytucją (1994 –1997) to okres wprowadzania zmian do jednolitego tekstu Projektu Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej przez Komisję Konstytucyjną Zgromadzenia Narodowego i Zgromadzenie Narodowe w okresie od pierwszego czytania siedmiu projektów złożonych Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego, które odbyło się w dniach 21 – 23 września 1994 r., do dnia 2 kwietnia 1997 r., kiedy została uchwalona Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej.

Analiza udziału Kościoła Katolickiego w Polsce w procesie tworzenia konstytucyjnego przepisu o wolności sumienia i religii pozwala zaobserwować recepcję nauczania Soboru Watykańskiego II w sytuacji Kościoła Katolickiego działającego na terytorium konkretnego państwa. Konferencja Episkopatu Polski, co warto odnotować na wstępie, nie wydała jednego dokumentu obejmującego całokształt kwestii związanych z wolnością religijną w wymiarze indywidualnym, ale w zależności od potrzeb i okoliczności, wypowiadała się w formie stanowiska, komunikatu lub listu do wiernych. Przejawem zaangażowania Kościoła Katolickiego w proces tworzenia Konstytucji Rzeczypospolitej była również działalność Zespołu Episkopatu do spraw Konstytucji pod przewodnictwem abpa J. Michalika. W skład Zespołu wchodził:

⁴ Por. J. K r u k o w s k i, *Relacje Państwo – Kościół w konstytucjach współczesnych państw, Przemiany w Europie Środkowo-Wschodniej 2*, Warszawa 1996, s. 57.

prof. W. Chrzanowski, ks. prof. W. Góralski, doc. M. Granat, bp Z. Kamiński, ks. prof. J. Krukowski, prof. A. Grzeškowiak, bp T. Pieronek, senator W. Piotrowski, ks. prof. R. Sobański, prof. A. Stelmachowski oraz senator J. Stępień. Należy podkreślić, iż na zaproszenie Przewodniczącego Komisji Konstytucyjnej, w posiedzeniach Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego uczestniczył przedstawiciel Sekretariatu Episkopatu Polski ks. prof. J. Krukowski, który ustosunkowywał się na bieżąco do proponowanych zapisów dotyczących aksjologii oraz wolności religijnej w wymiarze indywidualnym i wspólnotowym⁵.

Opracowanie uwzględnia tylko oficjalne stanowiska Kościoła Katolickiego dotyczące sformułowania w Konstytucji RP artykułu dotyczącego wolności religijnej w wymiarze indywidualnym, czyli wolności sumienia i religii⁶.

1. Wolność religijna według *Vaticanum II* jako wzorzec dla Konferencji Episkopatu Polski

Nauka Kościoła na temat prawa osoby i wspólnot do społecznej i obywatelskiej wolności w sprawach religii została zawarta w Deklaracji *Dignitatis humanae*⁷. Według soborowej koncepcji wolność religijna jest zakorzeniona w godności osoby ludzkiej, którą można poznać za pomocą rozumu i objawienia Bożego. Rozum i objawienie Boże stanowią także podstawowe kryteria analizy poszczególnych elementów wolności religijnej, jakimi są jej podstawa, przedmiot, przedmiot oraz granice.

⁵ Udział Przedstawiciela Episkopatu Polski w posiedzeniach Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego ilustrują Biuletyny Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego.

⁶ W opracowaniu pominięto działalność Zespołu Episkopatu do spraw Konstytucji, Przedstawiciela Episkopatu przy Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego oraz Prymasa Polski. Są one przedmiotem innych opracowań autora, m.in. P. S o b c z y k, *Udział przedstawiciela Episkopatu Polski w pracach Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego nad artykułem 25 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (w) Ecclesia et Status. Księga Jubileuszowa z okazji 40-lecia pracy naukowej profesora Józefa Krukowskiego*, red. A. Dębicki, K. Orzeszyńska, M. Sitarz, Lublin 2005, s. 859-887 oraz P. S o b c z y k, *Stanowisko Prymasa Polski w sprawie wartości i wolności religijnej w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, *Annales Canonici* 3 / 2007, s. 231-244.

⁷ Szerzej na temat wolności religijnej w Deklaracji o wolności religijnej *Dignitatis humanae* w monografii P. S o b c z y k, *Kościół a wspólnoty polityczne*, Warszawa 2005, s. 87-148.

Zainteresowanie Soboru Watykańskiego II wolnością religijną jest uzasadnione przede wszystkim powszechnym pragnieniem wolności, które powinno znaleźć ramy prawne we wspólnocie politycznej. Postulat ten stał się dla Soboru podstawową wytyczną w formułowaniu nauki na temat wolności religijnej. Celem nauczania Soboru, jak wynika z treści Deklaracji, jest rozwinięcie nauki ostatnich papieży na temat nienaruszalnych praw osoby ludzkiej, w tym wolności religijnej, oraz prawnego porządku społeczeństwa. Dokument ma zatem spełnić dwa podstawowe cele. Po pierwsze ukazuje, jak ważna w życiu każdego człowieka jest wolność religijna. „To domaganie się wolności w społeczności ludzkiej – czytamy w Deklaracji – dotyczy zwłaszcza tego, co jest dobrem ducha ludzkiego, przede wszystkim zaś tego, co odnosi się do swobodnego praktykowania religii w społeczeństwie”⁸. Nauczanie Soboru Watykańskiego II na temat wolności religijnej polega zatem na wydobywaniu z dawnej tradycji i nauki Kościoła pewnych myśli i ujęciu ich w nowy sposób. Wyraża się ono m. in. w zastąpieniu tradycyjnej nauki Kościoła na temat tolerancji pojęciem wolności religijnej, która przysługuje osobie ludzkiej. Podkreślić należy – na co zwraca uwagę G. Mattai – iż idea nauczania Soboru Watykańskiego II na temat wolności religijnej jest tożsama ze stanowiskiem Synodu w Sardyce z 342 roku⁹ i zawiera się w zasadniczej proklamacji wolności religijnej¹⁰, a więc można stwierdzić, iż Sobór powrócił do źródeł nauczania Kościoła na temat wolności.

Drugim podstawowym celem przyświecającym twórcom Deklaracji *Dignitatis humanae* jest poszukiwanie ram prawnych dla wolności religijnej we wspólnocie politycznej, do czego nawiązują w wielu miejscach Dokumentu. Już w Przedmowie czytamy, iż „wolność religijna (...) ma na względzie niedopuszczalność przymusu w państwie”¹¹. W innym miejscu Przedmowy został sformułowany postulat „prawnego ograniczenia władzy publicznej, by nie były

⁸ Sobór Watykański II, Deklaracja o wolności religijnej *Dignitatis humanae*, nr 1 (w) Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje, Tekst polski. Nowe tłumaczenie, Poznań 2002. (dalej DWR).

⁹ G. M a t t a i, *Morale politica*, Edizioni Dehoniane Bologna 1971, s. 256.

¹⁰ „A ciascuno deve essere accordata la piena libertà di vivere la sua vita religiosa, svincolato da qualsiasi regime di sottomissione”. Fragment Listu synodalnego z Sardyńi cytują za G. M a t t a i, *Morale...*, s. 256.

¹¹ DWR 1.

zbytnio uszczuplane granice wolności czy to osoby, czy stowarzyszeń¹². Sobór wyjaśniając, czym jest wolność religijna oraz określając jej zakres podmiotowy, przedmiotowy oraz granice, stawia wspólnocie politycznej wymagania dotyczące poszanowania wolności religijnej rozumianej przede wszystkim jako wolność od przymusu „ze strony czy to jednostki, czy to grup społecznych i wszelkiej władzy ludzkiej”¹³.

Z treści Deklaracji *Dignitatis humanae* wynika, iż indywidualne prawo do wolności religijnej, które zostało zapisane w aktach prawa międzynarodowego oraz w konstytucjach wielu państw, jest zgodne z postulatami wolności Kościoła we wspólnocie politycznej. Kościół nie domaga się przywilejów dla siebie, ale zagwarantowania wszystkim korzystania z wolności religijnej¹⁴.

2. Stanowisko w sprawie założeń aksjologicznych nowej Konstytucji

Wśród wypowiedzi Konferencji Episkopatu Polski na temat założeń aksjologicznych oraz wolności religijnej w wymiarze indywidualnym i wspólnotowym w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, szczególne miejsce zajmuje „Stanowisko Konferencji Episkopatu Polski w sprawie założeń aksjologicznych nowej Konstytucji” z dnia 16 czerwca 1990 roku, będące odpowiedzią na ankietę konstytucyjną Senatu I kadencji. Stanowisko Episkopatu Polski nie było projektem Konstytucji, zawierało natomiast najważniejsze postulaty i uwagi Kościoła Katolickiego dotyczące przyszłej ustawy zasadniczej Rzeczypospolitej Polskiej. Odnosiły się one do następujących kwestii: „1. Wartości podstawowe Konstytucji, 2. Normatywny charakter Konstytucji, 3. Katalog praw przyrodzonych, 4. Państwo a Kościół katolicki”¹⁵.

Kwestia wolności sumienia i religii w Konstytucji RP została po raz pierwszy podjęta przez Konferencję Episkopatu Polski w „Stanowisku w sprawie założeń aksjologicznych nowej Kon-

¹² DWR 1.

¹³ DWR 2.

¹⁴ Por. R. M i n n e r a t h, *The experience of the Catholic Church in structuring its relationship with States in the 20th century*, Forum iuridicum 2 2003, s. 157.

¹⁵ Stanowisko Konferencji Episkopatu Polski w sprawie założeń aksjologicznych nowej Konstytucji [z dnia 16 czerwca 1990 roku], Sekretariat Episkopatu Polski w Warszawie, SEP – 0210 – 1, s. 1-6.

stytucji”. KEP wypowiedziała się w punkcie 3, w którym został zaprezentowany katalog praw przyrodzonych. Cechą charakterystyczną „Stanowiska” było bowiem to, iż autorzy dokumentu nie ograniczyli się tylko do wskazań dotyczących wolności religijnej w wymiarze indywidualnym i wspólnotowym, ale odwołali się do szerokiego kręgu zagadnień związanych z pozycją człowieka w państwie¹⁶. Zdaniem autorów „Stanowiska”, prawa przyrodzone osoby powinny być w przyszłej Konstytucji RP prezentowane według następującego porządku odniesień: „życie, zdrowie, godność, wolność myślenia, wolność działania oraz rozwój osobowości”¹⁷. Odnosząc się do praw przyrodzonych wspólnot ludzkich przyjęto natomiast następujące kryteria: „byt, dobre imię, funkcjonowanie i rozwój wspólnoty”¹⁸.

Wśród postulatów związanych z wolnością religijną w wymiarze indywidualnym należy wymienić: „wolność sumienia i wyznań religijnych, wolność wyrażania myśli, poglądów i uczuć, wolność uczestniczenia w praktykowaniu obrzędów religijnych”, a także „prawo rodziców do wychowania swoich dzieci zgodnie z ich przekonaniami, zwłaszcza prawo do pobierania przez ich dzieci nauki religii w szkole”¹⁹. Z przedstawionych postulatów wynika, iż podmiotem wolności religijnej w wymiarze indywidualnym jest nie tylko każda jednostka ludzka, ale również rodzice w zakresie wychowania moralnego i religijnego swoich dzieci²⁰. Pogląd ten znalazł potwierdzenie w innym fragmencie „Stanowiska” w następujących słowach: „Konstytucja powinna zapewnić rodzinom katolickim chrześcijańskie wychowanie dzieci i udzielanie tymże nauki religii zarówno w szkołach publicznych, jak i prywatnych”²¹.

Wspólnot ludzi, do których należy również zaliczyć wspólnoty wyznaniowe, dotyczą następujące prawa: „prawo wspólnoty do istnienia, prawo każdej osoby do utworzenia wraz z innymi osobami wspólnoty, prawo każdego do manifestowania swej przynależności do wspólnoty, prawo wspólnoty do samoorganizacji, prawo

¹⁶ Por. P. B o r e c k i, *Koncepcje stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi w projektach i postulatach konstytucyjnych*, Warszawa 2002, s. 20.

¹⁷ Stanowisko KEP..., s. 4.

¹⁸ Stanowisko KEP..., s. 4.

¹⁹ Por. Stanowisko KEP..., s. 4.

²⁰ Por. J. K r u k o w s k i, *Kościół i Państwo...*, s. 247.

²¹ Stanowisko KEP..., s. 4.

do samodzielnego zarządzania swoimi sprawami, prawo wspólnoty do dobrego imienia, prawo wspólnoty do zintegrowanego rozwoju”²². Należy zaznaczyć, iż Konferencja Episkopatu Polski nie uważała przedstawionego przez siebie katalogu za zamknięty.

Biskupi wyrazili konieczność potwierdzenia w normach konstytucyjnych wszystkich przyrodzonych i niezbywalnych praw osoby, wspólnot ludzkich i wspólnoty obywateli państwa. Konstytucja powinna bowiem stanowić solidną podstawę dla całego systemu prawa. Podkreślono, iż każdemu z praw przedstawionych w „Stanowisku” odpowiada obowiązek organu państwa, wspólnoty lub osoby. Ścisłe powiązanie danego prawa przyrodzonego z odpowiednim obowiązkiem organów państwowych lub innych podmiotów, byłoby potwierdzeniem charakteru normatywnego konstytucji. W związku z tym, „granica prawnej ochrony prawa przyrodzonego jest jedynie kolizja z innymi prawami przyrodzonymi innych osób i wspólnot”²³. Na państwie ciąży zatem obowiązek ustawowego określenia granic prawnej ochrony praw przyrodzonych i mechanizmów ich uzgadniania oraz uszczegółowienia i pełnego uregulowania obowiązków państwa, wspólnot oraz osób w zakresie realizacji praw przyrodzonych innych podmiotów. Uznano wreszcie, iż przepisy ustawy zasadniczej powinny mieć charakter normatywny, a nie deklaracyjny. Oznacza to, iż uregulowania konstytucyjne, które potwierdzają prawa przyrodzone, wiążą wszystkie organy państwowe i są stosowane bezpośrednio i dlatego każdy, kto uważa, że jego prawa zostały naruszone, może wnieść skargę do sądu²⁴.

3. Projekt zapisu do Konstytucji

„Projekt zapisu do Konstytucji” wydany przez Sekretariat Episkopatu Polski 6 lipca 1990 r., zawiera propozycje przepisów konstytucyjnych w sprawie ochrony życia, wychowania dzieci oraz wolności sumienia i wyznania²⁵. Został on opracowany w nawiązaniu do udziału bpa A. Orszulika w posiedzeniu Komisji Konstytucyjnej

²² Stanowisko KEP..., s. 4-5.

²³ Stanowisko KEP..., s. 3.

²⁴ Por. Stanowisko KEP..., s. 3.

²⁵ Projekt zapisu do Konstytucji, Sekretariat Episkopatu Polski w Warszawie, Zał. Nr 1 do SEP – 0210 – B11 (18), s. 1. Projekt zapisu do Konstytucji został przesłany przez Sekretarza Episkopatu Polski bpa Alojzego Orszulika do Przewodniczącej Podkomisji Sejmowej Konstytucyjnej H. Suchockiej „zgodnie z prośbą”.

Senatu, które odbyło się 18 kwietnia 1990 r. Bp Orszulik postulował w swoim wystąpieniu usunięcie z Konstytucji postanowień dotyczących rozdziału państwa i Kościoła.²⁶ Jednocześnie uzgodniono, że „zapis w zasadach naczelnych na temat stosunku państwa i kościoła powinien uwzględniać sformułowania zawarte w konstytucji soborowej *Gaudium et spes*.”²⁷

„Projekt zapisu do Konstytucji” w punkcie 3 zatytułowanym „W sprawie wolności sumienia i wyznania” zawiera kwestie dotyczące wolności religijnej w wymiarze indywidualnym i wspólnotowym.

Na wstępie należy zwrócić uwagę na termin „wolność sumienia i wyznania” zapisany w tytule, jak i treści punktu 3. W aktach prawa międzynarodowego dotyczących ochrony praw człowieka używa się określenia „wolność sumienia i religii.” Oznacza to, iż wolność religii jest prawem człowieka, zaliczanym do tzw. pierwszej kategorii praw człowieka, a nie prawem obywatelskim. W nauczaniu Kościoła Katolickiego również używa się terminu „wolność sumienia i religii”²⁸. Zaproponowany przez Sekretariat Episkopatu Polski termin „wolność sumienia i wyznania” nawiązywał do art. 70 ust. 1 Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 lipca 1952 r.: „Polska Rzeczpospolita Ludowa zapewnia obywatelom wolność sumienia i wyznania. Kościół i inne związki wyznaniowe mogą swobodnie wypełniać swoje funkcje religijne. Nie wolno zmuszać obywateli do niebrania udziału w czynnościach lub obrzędach religijnych. Nie wolno też nikogo zmuszać do udziału w czynnościach lub obrzędach religijnych”²⁹. Należy jednak zauważyć, iż „Przy określaniu tej wolności przez konstytucje lub akty prawa międzynarodowego można spotkać największy rozrzut nazw i terminów. Obok zastosowanego w Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r., spotyka się w prawie konstytucyjnym, międzynarodowym i wyznaniowym na-

²⁶ Por. R. Chruściak, W. Osiatyński, *Tworzenie konstytucji w Polsce w latach 1989 – 1997*, Warszawa 2001, s. 46.

²⁷ R. Chruściak, W. Osiatyński, *Tworzenie konstytucji...*, s. 46.

²⁸ Por. J. Krukowski, *Kościół i Państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 2000, s. 292. Należy zwrócić uwagę, iż H. Misztal pisząc o pojęciu wolności religijnej w nauce Kościoła i odwołując się do Deklaracji o wolności religijnej *Dignitatis humanae* Soboru Watykańskiego II, wyróżnia: „wolność sumienia”, „wolność kultu (wyznania)”, „wolność Kościoła”. Por. H. Misztal, *Wolność religijna (w) Prawo wyznaniowe*, pod red. H. Misztala, Lublin 2000, s. 207.

²⁹ Ustawa z dnia 22 lipca 1952 r. Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz. U. nr 33, poz. 232 ze zm.

stępujące określenia: wolność religijna w wymiarze indywidualnym, wolność sumienia i wyznania, wolność myśli i przekonań, wolność kultu, wolność wierzeń, wolność wyznawania i głoszenia religijnych, areligijnych, a także antyreligijnych idei i doktryn³⁰. Zdaniem T. Zielińskiego „Jest to pojęcie w polskim prawie krajowym nowe, w zbliżonej postaci występuje natomiast w ratyfikowanych przez RP umowach międzynarodowych. I choć niektórzy przedstawiciele doktryny pojęcie *wolności sumienia i wyznania* oraz *wolność sumienia i religii* stosują zamiennie, to w kontekście polskim niekoniecznie oba terminy muszą mieć ten sam zakres znaczeniowy”³¹.

Wolności sumienia i religii poświęcono numery 1 i 2 omawianego „Stanowiska”. W numerze 1 zapisano, iż „Wszystkim obywatelom gwarantuje się wolność sumienia i wyznania. Żaden obywatel nie może być z powodu swego wyznania i przekonań religijnych ograniczony w prawach przysługujących innym obywatelom”³². Zdanie drugie zawiera sformułowaną negatywnie zasadę równości w odniesieniu do wolności sumienia i wyznania. Wyraża się ona w zakazie ograniczania kogokolwiek w prawach przysługujących innym obywatelom.

Istotne jest określenie podmiotu w cytowanej propozycji przepisu. Wolność sumienia i religii, poprzez sformułowanie „wszystkim obywatelom” została zaliczona do praw obywatelskich, a nie praw człowieka. Niewątpliwie jest to dysonans w nauczaniu Kościoła na temat wolności religijnej i trudno wyjaśnić stanowisko Sekretariatu w tej kwestii. Nie wiadomo bowiem, czy mamy do czynienia ze świadomym działaniem, czy też w trakcie formułowania dokumentu popełniono błąd. Na to drugie wskazuje określenie podmiotu wolności religijnej słowem „każdy” (nr 2 w omawianym punkcie).

Numer 2 zawiera określenie wymiaru przedmiotowego wolności sumienia i wyznania. Autorzy „Projektu” stwierdzają: „Každy ma prawo wyznawania i praktykowania zarówno publicznie jak i prywatnie, indywidualnie lub z innymi swej wiary i wykonywania ob-

³⁰ P. S o b c z y k, *Wolność sumienia i religii w art. 53 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Prawo Kanoniczne 3-4 (44) 2001, s. 212. Por. M. P i e t r z a k, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1999, s. 19.

³¹ T. Z i e l i ń s k i, *Klauzule prawno-wyznaniowe jednolitego projektu konstytucji RP (Uwagi de lege fundamentale ferenda)*, Państwo i Prawo 2 (612) 1997, s. 83.

³² Projekt zapisu do Konstytucji..., s. 47.

rzędów swojej religii, o ile to nie sprzeciwia się porządkowi publicznemu ani obyczajowości publicznej”³³. W dokumencie Sekretariatu Episkopatu pojawiły się zatem dwie przesłanki, ze względu na zaistnienie których prawo wyznawania i praktykowania może ulec ograniczeniu. Są to „porządek publiczny” i „obyczajowość publiczna”. Terminy te zostały zaczerpnięte z art. 111 Konstytucji marcowej³⁴. Obie przesłanki zalicza się do kategorii, jaką jest *bonum commune*. Autorzy „Projektu” nie wspominają natomiast o *iura aliorum* jako kategorii delimitacyjnej.

4. Stanowisko Konferencji Episkopatu Polski w sprawie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

Przypominając słowa napisane w „Liście Episkopatu Polski w sprawie Konstytucji” z 22 października 1994 r. – „Nie jest naszym zamiarem proponowanie szczegółowych rozwiązań konstytucyjnych lub sugerowanie rozstrzygnięć ściśle politycznych. Jako biskupi i obywatele mamy jednak prawo troszczyć się o zasady moralne życia publicznego oraz wartości, które będą kształtować postawy milionów ludzi”³⁵ – biskupi zebrani na 284. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski ponownie wypowiedzieli się w sprawie Konstytucji.

W „Stanowisku Konferencji Episkopatu Polski w sprawie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej” z 14 września 1996 r., poświęconym w zdecydowanej części przepisom dotyczącym aksjologii ustawy zasadniczej oraz prawa do życia i praw rodziny, jedno zdanie zostało poświęcone wolności religijnej w wymiarze indywidualnym. Biskupi opowiadając się ze szacunkiem w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej praw, które przysługują osobie ludzkiej w społeczeństwie pluralistycznym, wyrazili przekonanie, iż jednym z najważniejszych praw jest prawo do wolności religijnej.

³³ Projekt zapisu do Konstytucji..., s. 47.

³⁴ Art. 111 Ustawy z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. R. P. nr 44, poz. 267: „Wszystkim obywatelom poręcza się wolność sumienia i wyznania. Żaden obywatel nie może być z powodu swego wyznania i przekonań religijnych ograniczony w prawach, przysługujących innym obywatelom. Wszyscy mieszkańcy Państwa Polskiego mają prawo wolnego wyznania zarówno publicznie jak prywatnie swej wiary i wykonywania przepisów swej religii lub obrządku, o ile to nie sprzeciwia się **porządkowi publicznemu ani obyczajowości publicznej**” (podkreślenie P.S.).

³⁵ List Episkopatu Polski w sprawie Konstytucji. Do wiernych Kościoła i wszystkich ludzi dobrej woli (w) L'Osservatore Romano. Wydanie polskie 12 (168) 1994, s. 48.

W ten sposób zwrócili uwagę Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego na miejsce wolności sumienia i religii w katalogu wolności i praw człowieka i obywatela³⁶. W ostatnim zdaniu omawianego „Stanowiska” biskupi stwierdzili, iż „Podstawowym zadaniem państwa jest zabezpieczyć fundamentalne prawa w stosunku do wszystkich obywateli, indywidualnie i we wspólnotach, także religijnych”³⁷.

Zakończenie

Liczne wypowiedzi Kościoła Katolickiego w latach 1990 – 1997 na temat aksjologii, wolności sumienia i religii oraz zasad relacji państwo – Kościół świadczą o zaangażowaniu Kościoła Katolickiego w proces przemian zapoczątkowanych w Polsce w roku 1989 obradami „okrągłego stołu”. Są one także przejawem odpowiedzialności Kościoła za aksjologiczną i normatywną treść nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku.

Z przedstawionej w niniejszym opracowaniu analizy wynika, iż postawa Konferencji Episkopatu Polski stanowiła twórczą recepcję nauczania Soboru Watykańskiego II, a zwłaszcza Deklaracji o wolności religijnej *Dignitatis humanae*, w powyższych kwestiach. Kościół Katolicki na Soborze wskazał ogólne zasady dotyczące poszanowania praw człowieka, w tym wolności religijnej. Ich recepcja polegała na nadaniu normatywnego charakteru zasadom pastoralnym wypracowanym przez *Vaticanium II*. Warto podkreślić, iż soborowe zasady zastosowano w nowych warunkach politycznych i społecznych, kształtujących się w Polsce po 1989 roku.

Uchwalenie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej 2 kwietnia 1997 r. nie zakończyło troski Kościoła Katolickiego o treść i stosowanie Ustawy zasadniczej. W „Komunikacie” z 288 Zebrania Plenarnego Episkopatu wskazał na brak przepisów konstytucyjnych dotyczących dziedziny moralnej, pozostawiając jednocześnie decyzję dotyczącą tego, jak głosować w referendum zaplanowanym konstytucyjnym na 25 maja, sumieniu wiernych.

Należy jednocześnie odnotować zdecydowanie mniejszy wpływ

³⁶ Por. Stanowisko Konferencji Episkopatu Polski w sprawie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej [z 284 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski], L'Osservatore Romano. Wydanie Polskie, 11-12 (188) 1996, s. 53.

³⁷ Stanowisko KEP z 284. Konferencji..., s. 53.

przedstawicielei kościołów i innych związków wyznaniowych, w tym Kościoła Katolickiego, na wypracowanie art. 53 dotyczącego wolności sumienia i religii. „Twórcy Konstytucji, świadomi zaciągniętych przez Rzeczpospolitą Polską zobowiązań międzynarodowych, przy tworzeniu katalogu wolności i praw człowieka i obywatela korzystali z aktów prawa międzynarodowego i ponadnarodowego. Pakty Praw Politycznych Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz Europejska Konwencja o Ochronie Praw i Podstawowych Wolności zostały bowiem ratyfikowane przez Polskę przed przyjęciem Konstytucji z dnia 2 kwietnia 1997 r.”³⁸.

Reasumując, należy stwierdzić, iż w wypowiedziach Konferencji Episkopatu Polski z lat 1990 – 1997 na temat wolności religijnej w wymiarze indywidualnym pojawiały się najważniejsze wątki nauczania Soboru Watykańskiego II. Stanowiły one podstawę stanowiska Episkopatu w trwającej kilka lat dyskusji na temat statusu jednostki w państwie. Konstytucyjne gwarancje wolności religijnej w wymiarze indywidualnym zawarte w art. 53 (wolność sumienia i religii) uznać należy za kompromis pomiędzy zasadami ideologii liberalnej oraz nauczania Soboru Watykańskiego II³⁹.

The freedom of conscience and religion in the Constitution of the Republic of Poland – Catholic Church’s official positions

The systemic transformation initiated by the Roundtable talks of 1989 made it necessary for Poland to amend its constitution, including the regulations concerning the freedom of conscience and religion. It was natural for churches and religious organisations, including the Catholic Church, to participate in the constitutional debate.

The study, reflecting only the Catholic Church’s official positions, presents issues concerning the Catholic Church’s position on religious freedom in the individual dimension, that is, the freedom of conscience and religion.

The Conference of the Polish Episcopate’s 1990-1997 positions on religious freedom in the individual dimensions contained some of the most important aspects of the teaching of the Second Vatican Council. These represented the basis

³⁸ P. S o b c z y k, *Wolność...*, s. 208.

³⁹ R. S o b a ń s k i uważa, iż zapisane w art. 25 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. zasady relacji państwo – Kościół są jednym z przejawów „sprawności młodej demokracji polskiej w dziedzinie stosunków państwo – Kościół”. Por. R. S o b a ń s k i, *Die Bewahrung der jungen polnischen Demokratie auf dem Problemfeld des Staat-Kirche-Verhältnisses*, Forum Iuridicum 2 / 2003, s. 159 – 172.

of the Episcopate's position in the several-year-long debate on the desired model of the state. The constitutional guarantees of religious freedom contained in the article 53 (freedom of conscience and religion) should be seen as a compromise between the principles of liberal ideology and the teachings of the *Vaticanum II*.